

METALEPSİS ÜZERİNE ON METALEPSIS

BAHAR DERVİŞCEMALOĞLU

Doç. Dr. Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Assoc. Prof. Dr. Ege University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
bahardervis@yahoo.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1313-991X>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 13.04.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 06.09.2019

Sayfa-Pages : 141-154

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat4160>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

This article was checked by

 iThenticate

METALEPSİS ÜZERİNE ON METALEPSIS

BAHAR DERVİŞCEMALOĞLU

Öz

Metalepsis, antik dönemdeki hukuki söylemlerden kaynaklanan ve Gérard Genette tarafından anlatı düzeyleri arasındaki geçişleri betimlemek için anlatı teorisine transfer edilen bir terimdir. Genette tarafından “ekstradiegetik anlatıcının ya da kurgusal okuyucu/dinleyicinin (“anlatılan”) diegetik dünyaya (ya da diegetik karakterlerin meta-diegetik dünyaya) izinsiz bir giriş yapması ya da bunun tam tersi” olarak tanımlanan metalepsis, postmodern kurmacadaki ve popüler kültürdeki yaygın kullanımına bağlı olarak son yıllarda büyük bir popülerlik kazanmıştır. Genette’in metalepsis tasnifini müteakiben Monika Fludernik, Marie-Laure Ryan, Dorrit Cohn, Klaus Meyer-Minnemann, Sabine Schlickers gibi anlatıbilimciler ve edebiyat araştırmacıları tarafından birçok farklı tasnif yapılmıştır. Hiyerarşik düzene meydan okuyan ve düzeyler arasındaki sınırları ihlal eden bir anlatsal araç olarak metalepsisin etkileri ve işlevleri kullanıldığı bağlama göre değişiklik arz edebilmektedir. Bu makalede sırasıyla metalepsisin tanımı ve kaynağı, çeşitli araştırmacıların (Genette, Ryan, Fludernik, Cohn, Meyer-Minnemann ve Schlickers, Bell ve Alber) yaptığı metalepsis tasnifleri, metalepsisin işlevleri ve postmodern kullanımları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Metalepsis, Metonimi, Anlatı Düzeyleri, Postmodern Kurmaca

Abstract

Metalepsis is a term originated in ancient legal discourse and integrated into narrative theory by Gérard Genette to describe crossovers between narrative levels. Defined as “any intrusion by the extradiegetic narrator or narratee into the diegetic universe (or by the diegetic characters into a metadiegetic universe, etc.) or the inverse” by Genette, metalepsis has gained popularity in recent years due to its extensive usage in postmodern fiction and popular culture. Since Genette’s definition, various typologies of metalepsis have been devised by narratologists and literary scholars such as Monika Fludernik, Marie-Laure Ryan, Dorrit Cohn, Klaus Meyer-Minnemann, Sabine Schlickers etc. As a narrative tool which challenges the hierarchical organization and violates the boundaries between levels, metalepsis can have different effects and functions depending on the contexts in which it occurs. In this paper the definition and origin of metalepsis, different typologies of metalepsis (Genette, Ryan, Fludernik, Cohn, Meyer-Minnemann and Schlickers, Bell and Alber), functions and postmodern usages of metalepsis will be discussed respectively.

Key Words: Metalepsis, Metonymy, Narrative Levels, Postmodern Fiction

Giriş

Son dönemde yapılan çalışmalarla¹ anlatı teorisi açısından büyük önem arz ettiği ortaya konan “metalepsis” esasında antik dönemdeki hukukî söylemden kaynaklanan oldukça eski bir kavramdır. Yapısalcı (klasik) dönemde Genette’in anlatıbilime transfer ederek yeniden tanımlanmasıyla birlikte anlatıbilimin gündemine giren “metalepsis”in özellikle yapısalcılık sonrası (klasik sonrası) dönemde sistemli bir incelemeye tabi tutulduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında metalepsis, bir düzeyden bir başka düzeye izinsiz geçiş yapılmasını yani düzey ihlalini ifade etmektedir. Mesela yetkili yazar anlatıcının birdenbire öykü dünyasının içine dalması ya da anlatıdaki karakterlerin yazarla tartışmaya girmesi vb. durumlar metalepsise örnektir. Ancak antik dönemden beri örneklerini gördüğümüz metalepsis; metonimi ve diğer retorik figürleriyle ilişkileri, metaforik boyutları, öykü düzeyindeki ve söylem düzeyindeki tezahürleri, postmodern kurmacadaki işlevleri vb. açısından ele alındığında ortaya son derece çeşitli bir tablo çıkmakta, metalepsisle ilgili net tespitlerde bulunmak zorlaşmaktadır. Nitekim Genette’ten sonra birçok edebiyat araştırmacısının ve anlatıbilimcinin metalepsisle ilgili tasnifler ve kavramlaştırmalar oluşturma çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Sadece roman ve hikâye gibi türlerde değil, tiyatrodaki, resimde, dijital medyada ve popüler kültürde de sıkça karşılaştığımız metalepsis, son yıllarda oldukça popüler bir araştırma konusu hâline dönüşmüştür. Bu çalışmada öncelikle metalepsisin tanımı ve kaynağı, daha sonra da başta Genette olmak üzere çeşitli araştırmacıların metalepsis tasnifleri ele alınacaktır. Ayrıca metalepsisin işlevlerine ve postmodern kurmacadaki kullanımlarına da değinilecektir.

Metalepsisin Tanımı ve Kaynağı

Metalepsis en genel anlamıyla hiyerarşik bir yapı içerisinde konumlanmış düzeylerin birbirine karışmasını ifade eden bir manevra, işleyiş ya da stratejidir. Bilindiği gibi anlatıbilimde bazı temel ayrımlar vardır; bunlardan en önemlisi anlatma yani söylem düzeyi ile anlatılan olaylar yani öykü düzeyi arasındaki ayrımdır. İşte metalepsis, bu ayrımın içerdiği düzeyleri ihlal eder, gözardı eder, bunların geçerliliklerini sorgular, hatta bu düzeyler arasındaki sınırların uydurulmuş sınırlar olduğunu bile öne sürer. Anlatıbilimsel terminolojiyle, bir diegesisten (yani anlatıda anlatılan olayların içinde vuku

¹ *Metalepsis* ile ilgili zikredilmesi gereken ilk eser Gérard Genette’in *Métalepse: De la figure à la fiction* başlıklı çalışmasıdır. Daha önce birkaç sayfada ele aldığı *metalepsisi*, kavramın beklenenden fazla ilgi görmesi üzerine daha detaylı bir şekilde irdeleme gereği duyan ve bunu yaparken yine retorikten hareket eden Genette’in temel başvuru kaynağı niteliği taşıyan bu eseri için bk. Genette, Gérard, *Métalepse: De la figure à la fiction*, Paris: Éditions du Seuil, 2004. Genette’in çalışmasını müteakip, *metalepsis* ile ilgili en önemli çalışmalardan biri 2002 yılında Paris’te düzenlenen ve farklı disiplinlerden araştırmacıların katılımıyla *metalepsis*in etraflıca tartışıldığı *La Métalepse Aujourd’hui* (Günümüzde Metalepsis) başlıklı uluslararası kolokyumun 2005 yılında yayınlanan bildiri kitabıdır. *Metalepsis*in geçmişten günümüze çeşitli açılardan irdelendiği ve teorileştirilmeye çalışıldığı bu kapsamlı eser için bk. Pier, John ve Jean-Marie Schaeffer (Ed.), *Métalepses: Entorses au pacte de la représentation*, Editions de l’Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, 2005. Son dönemde yayınlanan bir diğer önemli çalışma da *metalepsis*in popüler kültürdeki yansımalarını edebiyattan sinema ve televizyona kadar uzanan geniş bir yelpazede ele alan *Metalepsis in Popular Culture* başlıklı eserdir. Bk. Kukkonen, Karin ve Sonja Klimek (Ed.), *Metalepsis in Popular Culture*, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2011. Julian Hanebeck’in 2017 yılında yayınlanan çalışması ise *metalepsis*in hermenötüğü üzerine odaklanan bir monografidir. Meseleyi hem anlatıbilimsel hem de felsefi açıdan enine boyuna tartışan bu ufuk açıcı çalışma için bk. Hanebeck, Julian, *Understanding Metalepsis: The Hermeneutics of Narrative Transgression*, Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2017.

bulduğu kurmaca dünyadan ya da başka bir tabirle “öykü dünyası”ndan) bir başka diegesise izinsiz giriş yapmayı, iki farklı diegetik düzeyin birbirine karışmasını ifade eden metalepsise örnek olarak ekstradiegetik bir anlatıcının aniden anlatılan durumların ve olayların dünyasına giriş yapmasını verebiliriz (Pier 2008: 303; Prince 2003: 50). Anlatıbilimciler tarafından metalepsisi tanımlamak için “anlatma ile öykü arasındaki ayrımın baltalanması”, “anlatı düzeylerinin yapısında alışılmadık bir döngü”, “kurgusal dünya ile yazarın yer aldığı ontolojik düzey arasında bir tür kısa devre”, “anlatı sisteminin birdenbire çökmesine yol açan anlatsal bir kısa devre”, “anlatının dokusunda yıkıcı bir etki yaratan bir şey” gibi tabirler kullanıldığı görülmektedir (Pier 2009:190).

Yunanca *meta-* (üstte olan) ve *lambanein* (almak, ele geçirmek) kelimelerinin birleşiminden oluşan “metalepsis”, tarihsel açıdan eşanlamlılık (synonymy) ve metonimi ile ilişkilendirilmiştir. Metalepsisin retorik açıdan tasnifi hiçbir zaman tam olarak ortaya konamamıştır ancak bir taraftan kinaye, öfemizm, litot, hipotipoz ve alegoriyle ilişkili görülmüş, öbür taraftan ise bir metonimi biçimi olarak zamansal transfer ile yani daha önce olanı sonuç ile açıklama ya da sonucu daha önce olmuş olanla açıklamayla ilişkili görülmüştür (Pier 2008: 303). Ancak metalepsis ile metonimi arasındaki ilişki tartışmalıdır. Her ne kadar Aquien ve Molinié (1996: 247) metalepsisi metonimi ile ilişkilendirip onu metoniminin bir çeşidi olarak görse de Fontanier, metalepsisin metonimiye benzetilmesine karşı çıkmıştır. Fontanier’e göre (1977: 127) metalepsis, uygunsuz bir şekilde metonimi ile karıştırılmıştır; metalepsis hiçbir zaman tek bir isim ya da kelime olarak karşımıza çıkmaz, aksine hep bir cümle şeklindedir; buna göre metalepsis “dolaysız ifadenin yerine dolaylı ifadenin konmasına, bir şeyin başka bir şey –yani ondan önce gelen, onu takip eden ya da ona eşlik eden, onu destekleyen, onu hemen akla getirecek şekilde ona bağlanan ya da eklenen herhangi bir durum– vasıtasıyla anlaşılmasına” dayanmaktadır.

Genette’e Göre Metalepsis

Anlatıbilimle ilgili çığır açıcı çalışmasında metalepsise birkaç sayfalık yer ayıran Genette (1980: 234-237), verdiği kısa bilgiler ve örneklerle metalepsise bakış açısını ana hatlarıyla ortaya koymuş, ayrıca metalepsisin kavramlaştırılmasının içerdiği güçlükleri de vurgulamıştır. Böylece metalepsis, anlatıbilimsel açıdan ilk kez Genette tarafından tanımlanmış ve klasik sonrası dönemde daha detaylı ve sistemli olarak ele alınmaya başlanmıştır. Genette’e göre metalepsis, bir düzeyden bir başka düzeye geçişi ifade etmektedir; mesela ekstradiegetik anlatıcı ya da okuyucu/dinleyici (anlatılan) diegetik dünyaya izinsiz bir giriş yaptığında, diegetik karakterler meta-diegetik bir dünyaya izinsiz bir giriş yaptığında ya da bunların tam tersi olduğunda mesela meta-diegetik karakterler diegetik düzeye izinsiz bir giriş yaptığında metalepsis gerçekleşmiş demektir. Dolayısıyla burada hiyerarşik olarak düzenlenmiş düzeyler arasında aşağı ya da yukarı yönlü bir hareket, yani bir düzey ihlâli söz konusudur. Genette’in metalepsis anlayışının hareket noktası “yazar metalepsisi” olarak adlandırılan ve kaynağı çok eskiye dayanan bir retorik figürdür. Yazar metalepsisinin tipik örnekleri Vergilius’un *Aeneias* eserinde geçen “Vergilius Dido’yu öldürdü” ifadesiyle Diderot’un *Kaderci Jacques ve Efendisi*’nde geçen “Efendi’yi evlendirip üstüne bir de boynuzlatmaktan beni kim alıkoyabilir?” ya da “şimdi ... bırakalım gitsinler, biz iki gezgine geri dönelim” ve benzeri ifadelerdir.

Görüldüğü gibi yazar metalepsisinde yazar, zikredilen şeylerin hepsinin bizzat kendisinden kaynaklandığını (sonucun sebebinin kendisi olduğunu) yani kontrolün kendisinde olduğunu ima eder. Genette'e göre (1980: 234-235) bu tarz metalepsisler komik ya da fantastik bir tuhaflık etkisi yaratır

Genette “anlatısal metalepsis” tabirini ise örnek olarak verdiği tüm kasıtlı ihlalleri içerecek şekilde, yani genel olarak ekstradiegetik anlatıcının² ya da kurgusal okuyucunun öykü dünyasına (diegesis) ya da iliştilenmiş diğer iç anlatılara davetsiz giriş yapması ya da tam tersi” anlamında kullanır (1980: 234-235). Balzac'ın bir romanından aldığı “*Saygıdeğer rahip Angouleme'in yokuşlarını turmanırken, şu açıklamayı yapmakta fayda var ...*” cümlesini örnek göstererek, bazı anlatısal metalepsislerde anlatı düzeylerinin birbirine çok yaklaştığını, bir tür eşzamanlılık etkisi yaratıldığını ve dolayısıyla anlatma zamanı ile öykü zamanının kesiştiğini vurgulamıştır. Genette ayrıca metalepsisin bu şekilde kullanılmasına Proust'tan da örnekler vermiş, biraz farklılık arz etmekle birlikte *Tristram Shandy*'de de zaman oyunlarına başvurmak suretiyle bu ilkeyi örnekleyen kısımlar olduğunu belirtmiştir. Pirandello ile Genet'nin oyunlarındaki ve Robbe-Grillet tarzı anlatılardaki düzey değişikliklerinin de genişletilmiş metalepsis olarak değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Genette'e göre bu tarz oyunlar bir taraftan gerçeğe benzerliğe karşı koyarken, bir taraftan da aşmak için yaratıcılıklarını zorladıkları sınırın önemini kanıtlarlar. Bu sınır, anlatma eyleminden başka bir şey değildir: “Birinin içinde anlattığı, birinin de kendisinden bahsettiği iki dünya arasındaki değişken ama kutsal sınır” (1980: 236). İşte bu sınırların ihlaliyle ortaya çıkan metaleptik etki ya da yer değiştirmeler, gerçek ile kurmaca arasındaki sınırın sorgulanmasına yol açar, bu bağlamda bir tür huzursuzluk da yaratır. Buradan hareketle Genette şöyle bir tespit yapmıştır: “Metalepsisin en sıkıntılı tarafı, ekstradiegetiğin belki de her zaman diegetik olduğu ve anlatıcı ile hitap ettiği kurgusal okuyucuların (“anlatılanlar”ın) belki de aynı anlatıya ait olduğu yönündeki kabul edilemez ve ısrarcı varsayımdır” (1980: 236). Genette, metalepsisle ilgili görüşlerini sonlandırırken sözde-diegetik ya da indirgenmiş metadiegetik (yani diegetiğe indirgenmiş) şeklinde adlandırdığı bir figürden de bahsetmiştir. Burada metadiegetik olarak sunulan ya da öyle olduğu kolayca tahmin edilebilen bir şeyin diegetikmiş gibi anlatılması söz konusudur (1980: 236). Tabii Genette'in metalepsisle ilgili bu kavramlaştırmalarına bazı eleştiriler de gelmiştir, ancak gerek Pier'in (2009:193) gerekse Kearns'ün (1999: 119-120) vurguladığı gibi Genette kurmacayı retorik ve pragmatik açıdan irdelemiştir, dolayısıyla bu eleştirilerin büyük bir kısmı yersizdir.

Sonuç olarak Genette, retorik temelli bir metalepsis anlayışı geliştirmiş, bu bağlamda “figural” ile “kurgusal” metalepsis arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Hem “figure” hem de “fiction” kelimelerinin Latince *finere* (şekillendirmek, temsil etmek, uydurmak, yaratmak) fiilinden türediğini belirten Genette, kurmacanın esasını ya da “embriyo”sunu da metafor, metonimi, litot gibi yer değiştirmeye dayalı bir figürün oluşturduğunu vurgulamıştır. Neden için sonucun ya da sonuç için nedenin ifade edildiği belirli bir metonimi çeşidi olarak yazar metalepsisine ve bunun yol açtığı figüral ve kurgusal ihlallere yaptığı vurguyla, kurmacayı “kelimesine kelimesine olduğu gibi kabul

² Genette'in terminolojisinde “ekstradiegetik” tabiri öykü dünyasının yani “diegesis”in dışını ifade etmektedir. Türkçeye “öykü-dışı anlatıcı” olarak aktarabileceğimiz “ekstradiegetik anlatıcı”dan kasıt da anlatılan olayların ve durumların gerçekleştiği kurmaca dünyanın yani “diegesis”in (ya da diegetik düzeyin) dışında yer alan anlatıcıdır.

edilen ve gerçek bir olay muamelesi gören bir figür” olarak tanımlamıştır (Pier 2009: 191). Bir fiilin yani eylemin “genişlemesi” olarak değerlendirilen anlatının aksine kurmaca “harfi harfine kabul edilen bir figür” olarak görülebilir ve metalepsis durumunda da “kurmaca bir şekilde harfi harfine kabul edilmiş”tir; bu da anlatıbilime, temsilde ontolojik ihlal meselesini sokmuştur. Metalepsis diğer betimlenebilir kategorilerle (prolepsis, analepsis vb.) birlikte bir sistem oluşturan anlatısal bir kategori olarak ele alınan bir şey olmaktan çıkmış; artık temsilin işleyişi ve anlatı ile kurmacanın kesişmesi üzerine odaklanılmaya başlanmıştır. Pier’in (2009: 192-193) vurguladığı gibi metalepsiste okuyucunun inanmaması değil inanması askıda bırakılır, yani okuma anlaşması gerçeğe benzeme üzerine değil, “illüzyonla ilgili ortak bir bilgi”ye dayanır.

Ryan’ın Metalepsis Tasnifi

Genette’in metalepsisle ilgili kısa açıklamaları daha sonra birçok anlatıbilimci tarafından açıklanmış, yorumlanmış, genişletilmiş, eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmiş ve tasnif edilmiştir. Günümüz anlatıbiliminin önde gelen isimlerinden Marie-Laure Ryan, *Avatars of Story* (2006) başlıklı kitabında metalepsis ile bilgisayarlar arasındaki ilişkileri ve metalepsisin dijital kültürdeki çeşitli tezahürlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Retorik ve anlatısal bir figür olarak kaynağı çok eskiye dayanan metalepsisin günümüz postmodern kültüründe ve çağdaş eleştirel söyleminde oldukça popüler bir kavramsal oyuncak hâline dönüştüğünü belirten Ryan, metalepsisin dijital alandaki kullanımlarına geçmeden önce kavramın etimolojisi ve edebiyattaki kullanımıyla ilgili görüşlerini dile getirmiştir (2006: 204). Etimolojik olarak –yukarıda da belirttiğimiz gibi– Yunanca “üstte olan ya da kapsayan, kuşatan” anlamındaki *meta-* ön ekiyle “gasp etmek, ele geçirmek” anlamındaki *lambanein* fiilinden türemiş bir son ekin birleşmesinden oluşan “meta-lepsis”, düzeylerin ötesine uzanan ve sınırları gözardı eden, yukarıya ait olanı aşağı indiren ya da tam tersi aşağıya ait olanı yukarı çıkaran gasp edici bir harekettir. Ryan, metalepsisin anlatıbilimciler tarafından sistematik bir şekilde tasnif edilmediğini, ancak terimin güncel kullanımından hareketle iki ana kategoriye ayrılabileceğini öne sürmüştür: Birincisi Genette tarafından tanımlanmış olan “retorik” metalepsistir; ikincisi ise McHale tarafından postmodern anlatıyla bağlantılı olarak tanımlanmış olan “ontolojik” metalepsistir. Yirminci yüzyıla kadar edebiyatta görülen metalepsislerin neredeyse tamamı retorik metalepsistir. Ryan’a göre (2006: 207) retorik metalepsis düzeyler boyunca şöyle bir bakış atmamıza imkân sağlayan küçük bir pencere açar, ancak birkaç cümle sonra pencere kapanır ve bu işlem sınırların varlığını tekrar ileri sürerek neticelenir. Bu kısa süreli ihlal, anlatı evreninin temel yapısını tehdit etmez; retorik tarzdaki metalepsislerde yazar, karakterleriyle ilgili bir şeyler söyleyebilir, onları müstakil insanlardan ziyade kendi muhayyilesinin yaratması ürünler olarak sunabilir, ancak onlarla konuşmaz çünkü farklı gerçeklik düzeyine aitelidir. Ontolojik metalepsiste ise birbirinden tamamen farklı dünyalara ait düzeylerin birbirinin içine nüfuz etmesi, karşılıklı bir bulaşma söz konusudur. Mesela bir romandaki karakterlerin örgütlenip yazarı öldürmeye çalışması ya da heterodiegetik bir anlatıcının eserdeki kadın karakterle evlenmesi vb. ontolojik metalepsise örnektir. Görüldüğü gibi ontolojik metalepsis, retorik metalepsisin aksine anlatının yapısını zedeler (Ryan 2006: 207-209). Ryan’ın metalepsisle ilgili tasnifinin söylem ile öykü

arasındaki ayrımla birebir uyuştuğunu, retorik metalepsisin söylemsel boyutla, ontolojik metalepsisin ise öykü düzeyiyle ilişkili olduğunu vurgulamakta fayda var.

Fludernik'in Metalepsis Tasnifi

Genette'in metalepsis anlayışını esas alarak ilk sistemli tasnifi yapan Ryan'dan sonra Monika Fludernik biraz daha kapsamlı bir metalepsis anlayışı geliştirmiş ve aslında Genette'in anlatsal metalepsisinin, Ryan'ın ayrımıyla bütünleşen örtülü bir tipoloji içeren şemsiye bir terim olduğunu göstermiştir (Pier 2009: 191). Fludernik öncelikle Genette'in metalepsisle ilgili görüşlerini tek tek irdeleyip bunların beş tane metalepsis çeşidini içerdiğini ortaya koymuştur. Buna göre Genette'in Diderot'dan verdiği örnek (anlatıcı, yazar rolündedir ve okuyucuyu kızdırmaktadır) birinci metalepsis çeşidini oluşturur; burada anlatıcının sadece üzerinde yetkisinin olmadığı bir hikâye anlattığına dair gerçekçi beklentiyi sarsarak mimetik ilüzyonu açığa çıkarmak söz konusudur. Dolayısıyla yazar metalepsisleri kurmaca olarak anlatının tabiatını, öyküyü yaratanın anlatıcı olduğunu ön plana çıkarmaktadır (Fludernik 2003: 384). Genette'in önerdiği ikinci metalepsis, anlatıcının iliştilmiş *diegesis*deki ("öykü dünyası"ndaki) bir alt düzeye ya da bir karakterin daha alttaki bir (intra) diegetik düzeye ciddi ciddi girmesiyle oluşur. Bu hareket, postmodern örneklerde sık görülür, mesela Woody Allen'in "Kugelmass Episode" adlı hikâyesinde Kugelmass, Madame Bovary'nin dünyasına gider ve Emma'yı ayartır. Ancak sıkça karşılaşılan bu metalepsis çeşidi anti-ilüzyonistik etkilerden ziyade ilüzyonistik etkiler göstermektedir. Burada amaç okuyucunun kurmacanın içine iyice dalmasını sağlamaktır. Genette'in önerdiği üçüncü metalepsis türü, kurgusal okuyucuyu ("anlatılan") öykü düzeyinde içerir ya da ana karakteri kurgusal okuyucu olarak daha üst bir (söylem) düzeyinde içerir. Genette'in önerdiği dördüncü metalepsis türü, Fludernik'in verdiği tarihsel örneklerle fazlasıyla ilişkilidir; Genette'in –yukarıda belirttiğimiz gibi– Balzac'ın bir romanından aldığı "*Saygıdeğer rahip Angouleme'in yokuşlarını tırmanırken, şu açıklamayı yapmakta fayda var ...*" örneği, söylem düzeyinde gerçekleşen bir duraklama esnasında anlatıcı tarafından yapılan metaleptik hamleyi ifade eder. Proust'ta da örneklerine sıkça rastlanan bu durumda, öykü zamanı ve anlatma zamanı ile oynanır, bunlar eşzamanlıymış gibi bir izlenim uyandırılır. Bu metalepsis çeşidinde, olay örgüsündeki olaylar okuyucuya bahsetmeye değmeyecek olaylarsa, anlatıcı, fırsattan istifade okuyucuya birtakım arka plan bilgileri verir. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi Ryan bu tür metalepsis örneklerini retorik metalepsis şeklinde nitelendirmiştir. Fludernik, Genette'in neden bu teknik taktığı metalepsis ile ilişkilendirdiğini ilk başlarda anlamadığını belirtmiş ve "Sınır ihlali nerede?" sorusunun cevabını aramıştır. Vardığı netice ise özetle şu şekildedir: Balzac örneğinde anlatıcı, ekstradiegetik düzeyde kalmaya devam etmekte, karakter ise bu esnada yokuşu tırmanmaktadır. Öykünün anlatılması ile anlatılan dünya düzleminde ilerleyen zaman arasında varsayılan eşzamanlılık, ilk bakışta düzey ihlali içeriyor gibi görünmemektedir. Ancak burada yansıtılan eşzamanlılık, anlatıcıyı metaforik olarak kurgusal dünyanın alanına taşımakta ve bu noktada sınır geçişi gerçekleşmektedir. Rahip yokuşu tırmanırken, ekstradiegetik anlatıcı konuşabilmek için öykünün içinde bulunmak zorundadır; aksi halde "–ken" yapısı, aynı çeşit zamansallığı birbirleriyle birleştiremez. Genette bunu 19. yy'daki gerçekçi eserlere dayandırmıştır ancak Fludernik'e göre bu tarz örnekler çok daha eskiye dayanmaktadır. Bundan dolayı retorik

metalepsis uzun geçmişi olan bir araç ya da düzenektir ve sadece ilüzyonistik etkilere sahip olmak zorunda da değildir (2003: 387-388). Genette'in beşinci ve son kategorisi, sözde-diegetik ya da indirgenmiş meta-diegetik olarak adlandırdığı şeyden oluşmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi burada prensip olarak ya da kaynağı itibarıyla metadiegetik olan bir şeyin diegetikmiş gibi anlatılması söz konusudur. İntra- ya da meta-diegetik düzeyde çerçeve anlatıcının, anlatıcının yerini alması, çok yüzeysel bir biçimde metaleptik sınır geçişlerine örnektir; netice itibarıyla çerçeve anlatıcı dinlemiş olduğu şeyi özet ya da o kişinin sözlerinin aktarılması şeklinde özet olarak anlatabilir. Dolayısıyla bu durum Fludernik'e göre (2003: 388) sözün aktarımının genişletilmiş versiyonu olarak değerlendirilebilir ve tam olarak bir metalepsis sayılamaz.

Fludernik, Genette ve Ryan'dan hareketle yaptığı tasnifi dört madde halinde özetlemiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Genette'in sözde-diegetik metalepsisini tam bir metalepsis olarak değerlendirmede için tasnifine dahil etmemiştir. Fludernik'in dört maddeden oluşan tasnifi şu şekildedir (2003: 389):

1. Yazar metalepsisi ("Vergilius Dido'yu öldürdü" örneği)
2. Ontolojik metalepsis 1: Anlatıcı metalepsisi (anlatıcı, kurgusal okuyucu yani anlatılan ile birlikte öyküye dahil olur)
3. Ontolojik metalepsis 2: Okuyucu metalepsisi (kurgusal okuyucu/ana karakter değiş tokuşu)
4. Retorik metalepsis ya da söylem metalepsisi (-ken formülü)

Bu metalepsis çeşitlerinin hiçbirinin saf bir biçimde gerçekleşmediğini vurgulayan Fludernik, özellikle metalepsisin 4. çeşidi yani retorik metalepsis üzerinde durmuş, kaynağı çok eskiye dayanan bu stratejinin işlevsel ve tarihsel boyutlarını örnekler eşliğinde etraflıca irdelemiştir. Ayrıca metalepsisin metaforik boyutları, serbest dolaylı söylemle ilişkisi ve bir sahne değişimi stratejisi olarak kullanılması üzerine dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur.

Metalepsinin *Mise en Abyrne* (Yavru Anlatım) ile İlişkisi ve Cohn'un Tasnifi

Sanat teorisinden alınmış bir kavram olan *mise en abyme*, çerçevelenmiş unsurlar çerçeve ile benzerlik taşıdığına ortaya çıkan yapıdır. Kurmaca anlatıdaki *mise en abyme* ise bir alt-anlatı kendi matris anlatısının içine iliştiirildiği zaman yaratılan sonsuz döngüyü ifade eder; yani eğer iliştiirilen öykü ana öyküyle olay örgüsü unsurları, yapısal özellikler ya da temalar açısından ortaklıklar içeriyorsa *mise en abyme* vardır denebilir ve olay örgüsü ile alt olay örgüsü birbiriyle uyumlu görülebilir. Matisse'in bir odayı resmettiği ve bu resmin küçük bir hâlinin aynı odanın bir duvarında asılı olduğu meşhur tablosu resimde görülen *mise en abyme*'e güzel bir örnektir. Edebiyattaki kullanımı için ise André Gide'in romandaki karakterlerden birinin, içinde karakter olarak yer aldığı romana benzer bir roman yazmakla meşgul olduğu *Kalpazanlar* romanı örnek olarak verilebilir (Fludernik 2009: 156; Jahn 2010: 59-60).

Bu tanım ve örneklerden hareketle metalepsis ile *mise en abyme* arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar olduğu öne sürülebilir. Öncelikle *mise en abyme* ile metalepsisin ortak özelliğinin iliştiirme özelliği olduğu göze çarpmaktadır. Ancak *mise en abyme* aynı zamanda düzeyler arasında benzerliği ve ikilemeyi içerir, ayrıca düzeylerin ihlalinden ziyade dönüşlülük söz konusudur. Sadece "aporistik ikileme"de (yani içinde yer aldığı

eseri içeren bölüm) *mise en abyme* ile metalepsisin örtüştüğü görülmektedir; aşağıda daha ayrıntılı aktaracağımız gibi okuyucunun sonsuz bir kurmaca dizisine aitmiş izlenimine kapıldığı bu döngüyü Dorrit Cohn “saf *mise en abyme*” olarak adlandırmıştır (Pier 2009: 199).

Metalepsis ile *mise en abyme* arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde ele alan Dorrit Cohn, Genette’in metalepsisle ilgili görüşlerini genişlettiği ve eleştirdiği çalışmasında metalepsisin mekanizmalarının kurmaca anlatının sınırlarının ötesine uzandığını belirterek metalepsisle ilgili kendi düşüncelerini ve tasnifini ortaya koymuştur (2012: 105). Cohn öncelikle Genette’in –yukarıda değindiğimiz– metalepsis tanımını açıklamış ve söylem düzeyindeki metalepsis ile öykü düzeyindeki metalepsis ayrımını vurgulamıştır. Söylem düzeyindeki metalepsis –Genette’in ortaya attığı anlamda– bir çeşit “figür”dür: Bazı anlatıcıların konu dışına çıkmak suretiyle karakterlerinin eylemlerinin betimlenmesini kesme alışkanlığına dayanmaktadır. Cohn, çalışmasında nispeten daha masum olarak nitelendirdiği bu söylemsel metalepsis çeşidi yerine çok daha cüretkar ve sarsıcı bulunduğu öykü düzeyinde görülen metalepsise odaklanmayı tercih etmiştir. Genette’in verdiği Cortazar örneğini alıntılaman Cohn (2012: 106), okumakta olduğu romanda işlenen cinayetin kurbanı olan bir adamın hikâyesinin anlatıldığı bu metaleptik anlatıyı tedirdin edici olarak nitelendirmiş, burada birincil öykü (okuyucunun öyküsü) ile ikincil öykü (çerçevelemiş roman) arasındaki sınırın ihlal edildiğini, bunun da farklı ontolojik düzeyler arasında bir karışıklığa yol açtığını belirtmiştir.

Cohn, Genette’in net bir şekilde ifade etmediği ancak ima ettiği önemli bir ayrım da yapmıştır. “Dış metalepsis” ve “iç metalepsis” şeklinde adlandırdığı ayrımında Cohn’un dış metalepsisten kastı, ektradiegetik ile diegetik düzey yani anlatıcının evreni ile anlattığı öykünün evreni arasındaki bütün metalepsislerdir. İç metalepsis ise aynı öykünün iki düzeyi arasındaki yani birincil ile ikincil öykü ya da ikincil ile üçüncül öykü arasında gerçekleşen metalepsislerdir. Cohn (2012: 106), iç metalepsisin dış metalepsisin aksine sadece moderniteye aitmiş gibi görüldüğünü, daha eski bir geçmişi olmadığını da dile getirmiştir.

Daha çok iç metalepsis üzerinde duran Cohn, bu bağlamda metalepsis ile *mise en abyme* arasındaki ilişkiye değinmiştir. Genette’in de çalışmasının metalepsis bölümünde Borges’ten alıntılacağı “eğer kurgusal bir eserin karakterleri okuyucu ya da izleyici olabiliyorsa, bizler yani onun okuyucuları ya da izleyicileri de kurmaca olabiliriz” ifadesini *mise en abyme* ile ilişkilendirerek yorumlayan Cohn “işte bu noktada metalepsis, okuyucunun, birinin içinden anlattığı, birinin de kendisinden bahsettiği bir dünya arasındaki sınır ortadan kalktığında neden böyle kuvvetli bir baş dönmesi yaşadığını açıklamaya yarıyor” tespitinde bulunmuştur (2012: 236). Cohn ayrıca Genette’in fazla cesur davranarak *mise en abyme*’in etkisini yani rahatsız edici etkiyi, baş dönmesi etkisini metalepsisle ilişkilendirdiğini; saf *mise en abyme* ile iç metalepsis arasındaki bağlantıyı kuran tek kişinin Genette olmadığını, bu iki standart anlatsal ontolojinin birleşmesinin, edebiyat teorisinde klişeye dönüşmek üzere olduğunu belirtmiştir (2012: 236).

Metalepsis ile *mise en abyme* arasındaki bağlantıyı daha yakından analiz etmenin gerekliliğine vurgu yapan Cohn, konuyla ilgili düşüncelerini sistemli bir şekilde sıralamıştır (2012: 108-109). Buna göre *mise en abyme*’de sonsuz bir tekrar izlenimi uyandırılır; “izlenim uyandırmak” ifadesi çok uygundur çünkü saf yani katıksız bir *mise*

en abyme ancak teoride mümkündür, pratikte kesinlikle olamaz. Nitekim edebiyatın zamansal ve lineer kısıtlılıkları buna engel olur, ya gittikçe artan hızda bir özet ya da basit bir tekrar olmak zorundadır, ancak böyle kullanılabilir. Edebiyattakinin aksine grafik sanatlarında bu mümkündür, orijinal resim daha küçük versiyonlarıyla aynen tekrarlanabilir, bozulma olmaz. Saf yani tam bir *mise en abyme* gerçekleştiren bir edebiyat, kendini yok eder, etkisini sıfıra indirir, hatta romanı matematiğe, kimyaya, biyolojik verilere dönüştürür. İşte bu yüzden Gide, *Kalpazanlar* romanında bu sonsuz yapıyı sadece hissettirmiştir. Aksi halde sıkıcı bir durum ortaya çıkar, okuyucu bulmak da zorlaşır.

Cohn, bu gibi potansiyel olarak sonsuz bir yapı arz eden örneklerin iç metalepsis içeren bir anlatıyla ilgisi olmadığını belirtmiştir. Nitekim iç metalepsis ani ve şaşırtıcı bir kopma ile gerçekleşir, okuyucularda kesinlikle kurgusal varlıkların sonsuz bir serisine aitmiş izlenimi uyandırmaz. Cohn'a göre bu durum, metalepsis ile saf *mise en abyme*'in ortak hiçbir özellik taşımadığı anlamına da gelmez. En azından iki ortak özellikleri vardır (Cohn 2012: 110): Birincisi, bu iki figür sadece en az iki anlatı düzeyi olan eserlerde görülebilir; ikincisi ise her ikisi de okuyucuda bir karışıklık hissine, huzursuzluğa ya da baş dönmesine sebep olur. Bu açıdan bakıldığında ikisi de okuyucuda sıkıntı verici bir durum yaratır. Tabii metalepsis mizahi bir romanda kullanıldığında okuyucunun huzursuzluğu eğlenceye dönüşebilir, yani metalepsis her zaman sıkıntı vermez.

Meyer-Minnemann ve Schlickers'in Tasnifi

Klaus Meyer-Minnemann ve Sabine Schlickers, sınırların paradoksal ihlaline dikkat çeken bir tasnif ortaya koymuş ve bu bağlamda anlatı fikrini ihlal eden dört temel paradoksal işleyiş olduğunu öne sürmüştür: silepsis (çiftleme), *mise en abyme* ya da epanalepsis, metalepsis, sözde-diegetik ya da hiperlepsis. Eşitleyici metotlar ve ihlal edici metotlar şeklinde bir tipoloji ortaya atan Meyer-Minnemann ve Schlickers'a göre eşitleyici metotlarda anlatıdaki sınırların aynı hizaya getirilmesi öncelikle anlatıdaki farklı düzeylerdeki zamanın ve mekânın birbirine yaklaştırılmasına (böylece hepsi aynı düzeye çekilir) dayanmaktadır; ihlal edici metotlarda ise sözcelemelerin ve sözcelerin analoji biçiminde anlatsal yapılandırılmasına dayanmaktadır. Mesela Genette'in Balzac'tan verdiği örnek ("Saygıdeğer rahip Angouleme'in yokuşlarını tırmanırken...") Meyer-Minnemann ve Schlickers'a göre silepsistir, ancak Genette buna metalepsis (*métalepse*) demiştir. Burada anlatıcının sözcelemesi ile sözcü arasındaki zaman ve mekân paradoksal bir biçimde birbirine yaklaşır; anlatı –geriye dönük bir bakış açısıyla birlikte– zamansal ve mekânsal açıdan anlatılmakta olan olayların öncesindeki bir düzeye çekilir. Meyer-Minnemann ve Schlickers (2010: 92) retorik figürü olan silepsisten ilham alarak buna silepsis demiştir.

Meyer-Minnemann ve Schlickers'a göre Genette'in metalepsis tasavvuru iki farklı anlatsal işleyişi içermekte ve bunları birbirinden ayırt etmek gerekmektedir. Birincisi, silepsistir yani ya aynı anlatı düzeyinin içerisindeki ya da farklı anlatı düzeyleri arasındaki (...şimdi bırakalım X odasında dinlensin, biz diğer bölüme geçelim) zamanı ve mekânı eşitleyen usuldür. Bir de sözde-diegetik ya da hiperlepsis olarak adlandırılacak bir ihlal durumu vardır. Meyer-Minnemann ve Schlickers'a göre (2010: 92-93) metalepsis, anlatıdaki sözceler ya da sözcelemeler arasındaki sınırların yatay ya da dikey ihlalidir;

sözde-diegetik ya da hiperleptis durumunda ise hipodiegetik ile diegetik arasındaki anlatmanın işlevleri tersyüz edilir.

Tıpkı Meyer-Minnemann ve Schlickers gibi metaleptisin paradoksal boyutuna odaklanan ve Pier'e göre şimdiye kadarki en incelikli tipolojiyi geliştiren Lang'a göre anlatma, "biri ya da diğeri" ilkesi ihlal edildiğinde, yani bu tutarlılık çürütüldüğünde paradoksal hâle dönüşür. Lang, buradan hareketle paradoksal anlatma tipolojisini ikiye ayırmıştır: Sınırları ortadan kaldıran düzenekler (sileptis, epanaleptis) ve sınırları ihlal eden düzenekler (metaleptis, hiperleptis). Buradaki "epanaleptis" terimi *mise en abyme* gibi yansıtıcı araçları ifade eder; hiperleptis ise Genette'in sözde-diegesisine yani diegetikmiş gibi sunulan meta-diegetik anlatıya denk düşer. Meyer-Minnemann ve Schlickers'in tipolojisine benzer şekilde bu düzeneklerin her biri dikey (aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı) ve yatay biçimde söylem ile öykü ilişkileri çerçevesinde analiz edilir. Bu ve benzeri tipolojiler, diğerlerinin aksine metaleptisi paradoksal anlatma biçimleri arasında değerlendirir (Pier 2009: 199).

Bell ve Alber'in Metaleptis Tasnifi

Alice Bell ve Jan Alber, dünya sınırlarının ihlalinin doğal olmamanın bir göstergesi olduğu fikrinden hareketle doğal olmayan metaleptislerin, başka bir tabirle fiziksel ya da mantıksal olarak imkânsız olan metaleptislerin üç türü arasında (yükselen, alçalan ve yatay) bir ayırım yapmış ve bunların işlevlerini saptamaya çalışmış; ayrıca Genette'in yapısalcı modelini değiştiren ve tamamlayan bilişsel bir model önermiştir. Geliştirdikleri klasik-sonrası metodun metaleptisi analiz etmek için daha etkili bir yol sunduğunu savunan Bell ve Alber (2012: 166), bu metodun ontolojik metaleptisin tabiatını daha isabetli betimlemeye imkân sağladığını ve ayrıca yorumlamayı da içine aldığını vurgulamıştır.

Sırayla Genette'in, Ryan'ın ve Fludernik'in metaleptis tasniflerine değinen Bell ve Alber, yazar metaleptisleri ile retorik (söylemsel) metaleptislerin, gerçek bir sınır geçişinin gerçekleşmediği tamamen metaforik metaleptisler olduğunu öne sürmüştür. Onlara göre sadece ontolojik metaleptisler fiziksel ve mantıksal açıdan imkânsız olan kafa karıştırıcı sınır ihlallerini içerir. Bütün metaleptis örnekleri fiziksel olarak imkânsızdır, çünkü gerçek dünyada iki farklı ontolojik alanda bulunan varlıklar etkileşime geçemezler. Mesela kurgusal karakter, yazarıyla gerçek anlamda iletişim kuramaz ve bir yazar da yarattığı kurgusal dünyaya giriş yapamaz. Bazı ontolojik metaleptisler de mantıksal açıdan imkânsızdır, çünkü iki çelişkili durumun aynı anda doğru olamayacağı ilkesini ihlal ederler, mesela aynı karakter aynı anda ontolojik açıdan iki farklı düzeyde yer alamaz. Dolayısıyla Bell ve Alber (2012: 167), Ryan'ın bu konudaki görüşüne katılarak "ontolojik ihlallerin gerçek dünyanın mantık ve fizik kurallarına uyduğunu iddia eden kurgusal bir dünyada gerçekleşemeyeceği"ni savunmaktadır.

Bell ve Alber, incelemeleri neticesinde üç tane doğal olmayan metaleptis çeşidi saptamıştır: Yükselen, alçalan ve yatay metaleptis. Buna göre yükselen metaleptiste kurgusal bir karakter ya da anlatıcı, iliştilenmiş bir öykü dünyasından hiyerarşik olarak daha üstte yer alan bir başka öykü dünyasına atlar. Alçalan metaleptiste ise bir anlatıcı ya da karakter iliştilenmiş bir öykü dünyasına atlar ya da bir yazar gerçek dünyadan öykü dünyasına atlar. Bu iki dikey türe ek olarak bir de yatay metaleptis vardır. Yatay

metalepsiste kurgusal bir karakter bir başka kurgusal metinde karşımıza çıkar. Burada metalepsis vardır, çünkü ontolojik açıdan farklı alanlar arasındaki sıçrayışlar vesilesiyle öykü dünyasının sınırları ihlal edilir (2012: 168).

Ontolojik metalepsis kategorisini yatay göçleri içerecek şekilde genişleten Bell ve Alber, düzey temelli modelin aksine dünya temelli bir modeli gerekli görmektedir: Başka bir metinden çıkan kurgusal bir varlık aynı diegetik düzeyde bulunabilir ya da bulunmayabilir ancak daima bir başka öykü dünyasına ait olacaktır; mesela herhangi bir romandaki anlatıcı, bir başka romandaki ikincil bir karakter olabilir. Burada karakter, bir ontolojik düzeyden bir başka ontolojik düzeye geçiş yapar. Buradaki geçiş diegetik olmaktan ziyade ontolojiktir. Bu yüzden hem dikey hem de ontolojik metalepsisler için Genette'in düzey modelinden ziyade dünya temelli bir model daha uygundur, bu sayede ontolojik metalepsisler esnasında ortaya çıkan şeyi ve okuyucu üzerinde yarattığı kafa karıştırıcı etkileri açıklamak daha mümkün olur (2012: 169-170). Ontolojik metalepsisin ontolojik alanların birbirine karışmasından ziyade ayrılmaya dayandığının altını çizen Bell ve Alber, bu tarz metaleptik sıçramaların değişik bağlamlardaki anlamlarına ve yorumlanmasına da değinerek kapsamlı bir çalışma ortaya koymuş, ontolojik metalepsisin tabiatı ve işlevleriyle ilgili en incelikli çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir.

Metalepsisin İşlevleri ve Postmodern Kullanımları

Metalepsisin işlevlerinin ve yarattığı etkilerin geçmişten günümüze değişiklik gösterdiğini ya da dönüştüğünü söylemek mümkündür. Şüphesiz, metalepsis sadece modern ya da postmodern bir araç değildir; antik döneme kadar uzanan bir geçmişi vardır. Ancak antik edebiyatlardaki metalepsis, modern pratiklerin aksine komik ya da anti-ilüzyonist bir etki yaratmak için kullanılmıyordu; bunun yerine anlatıcının otoritesini arttırmak ve anlatının güvenilirliğini kuvvetlendirmek için bir vasıta olarak kullanılan ciddi bir teknikti. Dolayısıyla Pier'in belirttiği gibi (2016: 11) pragmatik ve argümantasyon teorisiyle bağlantılı olarak metalepsisin retorik boyutuyla ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Genel olarak bakıldığında ise metalepsisin anti-ilüzyonist bir işlev taşıdığı söylenebilir. Ancak burada amaçlı mı amaçsız mı kullanıldığı önemlidir. *Don Kişot* ve *Tristram Shandy* gibi eserlerde de metalepsis vardır ama bunlar postmodernizmdeki gibi kasıtlı mı kullanılmıştır acaba? Bilindiği gibi postmodernizmde metalepsis ve benzeri araçlar anlatısal tutarlılığın tamamını altüst etmek ve anlatısal söylemin en temel özelliklerini sarsmak için bir araya toplanmıştır. İşte bu yüzden Fludernik'in vurguladığı gibi postmodernizmle iştigal eden edebiyat eleştirisi kişisel kimliğin kademeli bir şekilde parçalanmasına ve çözülmesine, gerçekçi motivasyonun eksikliğine, neden-sonuç şablonlarının yok edilmesine yoğunlaşmaktadır (1996: 204). Postmodern tarzda yazılan deneysel eserlerde, eserin yapaylığını ve yapılandırılmışlığını ön plana çıkarmak suretiyle anlatma eylemine dikkat çekmek söz konusudur.

Hofstadter'den ilham alarak metalepsisi "girift hiyerarşiler" dahilinde gerçekleşen "garip bir döngü" olarak nitelendiren McHale'in belirttiği gibi (1987: 119) postmodern kurmaca, ontolojik sınırlara ve hiyerarşilere bağlı kalmayı reddeder. Dolayısıyla postmodern eserlerde bir taraftan sınırların varlığının onaylandığı öbür taraftan ise bu ontolojik sınırların altüst edildiği metalepsis örnekleriyle sıkça karşılaşılır. Özellikle ontolojik metalepsislerin ön planda olduğu günümüz edebiyatında bunların değişik tematik

işlevler üstlenerek kullanıldıkları görülmektedir. Mesela bir kaçış biçimi olarak kullanılabilir. Bunun tipik örneği Woody Allen'ın 1980 yılında yazdığı "Kugelmass Episode" adlı kısa hikâyesinde görülmektedir. Bu hikâyede mutsuz bir evlilik hayatı olan üniversite profesörü Kugelmass bir büyücüye gider ve ondan kendisini Madam Bovary'nin öykü dünyasına yollamasını ister. Bu alçalan metalepsis örneğinde Kugelmass, mutsuz geçen ikinci evliliğinden kurtulmak için teselli arar. Emma'yla güzel vakit geçirirler ve Emma da 20 yy. New York'unu merak eder. Bu sefer de yükselen bir metalepsis örneği olarak Emma gelir ve geri dönemez. Bir süre modern hayatın zorlukları devreye girer, Emma iş bulamaz ve Kugelmass onun masraflarının altından kalkamaz, dolayısıyla Emma kendi dünyasına geri döner. Hikâyenin sonunda Kugelmass yanlışlıkla eski bir İspanyolca ders kitabının içine gönderilir. Burada bir kıssadan hisse olduğu da aşikardır. İki karakter de haddini aşan arzulara sahiptir, ulaşamayacakları şeyler isterler. İkisi de ait oldukları öykü dünyasından kaçmak isterler, birbirlerinin dünyasını daha ilginç bulurlar. Bu hikâyede her metaleptik atlayış bir kaçış vasıtası olarak kullanılmaktadır. Ancak Emma 19. yy'a dönerken, Kugelmass metaleptik çabalarına devam etmektedir. Burada esasında modernitenin karakterlerin mutsuzluğundan ve gerçekten kaçış isteğinden sorumlu olduğu öne sürülmektedir (Ayrıntı için bk. Bell ve Alber 2012: 176-177).

Ontolojik metalepsisler güç gösterisi olarak da kullanılabilir; mesela kurmaca eserdeki anlatıcı otoritesini ispatlar, her şeyin onun elinde olduğunu ve isterse her şeyi yapabileceğini gösterir, böylece gücün kötüye kullanıldığında ne kadar tehlikeli olabileceği de ima edilmiş olur. Benzer şekilde kurmacanın potansiyel tehlikelerinin altını çizen metalepsisler de vardır. Bunlar gerçek ile kurmacayı birbirinden ayrı tutmamız ve kendimizi anlatıya kaptırmaktan sakınmamız konusunda uyarı işlevi görür. Ayrıca anlatıcının kendi yarattığı anlatı üzerindeki otoritesini yitirdiği metalepsisler de postmodern bir araç olarak kullanılır. Mesela bir karakter anlatıcıyla diyaloga girip onu öldürmemesini ya da evlendirmemesini ister, anlatıcı da bunu kabul eder; böylece kontrolün tamamen anlatıcıda olmadığı ve anlatıcının her şeye kadir olmadığı gösterilir (Bell ve Alber 2012: 181-184).

Tabii postmodern anlatılardaki kullanımına bakarak metalepsisin sadece anti-ilüzyonistik bir araç olduğunu ve sadece yukarıda değindiğimiz işlevlere benzer tematik işlevler icra ettiğini iddia etmek doğru olmaz. Mesela realist romanlarda gerçeklik etkisini dikkate değer ölçüde arttırdığı görülmektedir; yani ilüzyonistik işlevleri ön plandadır. Ayrıca okuyucunun anlatıya dalmasını yani istişrak hâlini sağlamak için metalepsislerden sıkça faydalandığı aşikardır. İşlev bahsinde de sadece tematik işlevler değil, sahne değişimi stratejisi olarak kullanılmasında olduğu gibi önemli yapısal işlevler taşıdığı da bir gerçektir.

Sonuç

Kurmaca anlatının sınırlarını aşan bir işleyişe sahip olan metalepsis, disiplinlerarası bir anlayışı benimsemiş olan günümüz anlatıbiliminin temel konularından biridir. Çalışmamızda özellikle kurmaca anlatı bağlamında ele aldığımız bu kavramın gerek dijital medyadaki gerekse popüler kültürdeki yaygın kullanımını, araştırmacıları yeni tasnifler yapmaya ve metalepsisin işlevleri ile etkileri üzerinde daha fazla düşünmeye sevk etmektedir. Ayrıca postmodern edebiyatta son derece yaratıcı örneklerini gördüğümüz metalepsis, bu açıdan edebiyat araştırmacılarının da ilgisini çeken bir strateji ya da mekanizmadır. Bütün anlatıların temelde metaleptik bir potansiyel taşıdığı düşünüldüğünde, bu stratejinin anlatı teorisi açısından neden bu kadar merkezî bir konumda yer aldığı anlaşılabilir.

Henüz tam olarak açıklığa kavuşturulamamış yönleri olmakta birlikte, Batı dünyasında metalepsisle ilgili en azından bir genel çerçeve ortaya konduğunu, mevcut tipolojilerin sürekli olarak güncellenip geliştirildiğini, metalepsisin yapısal işlevleriyle ilgili tarihsel incelemeler ve projeler yapıldığını, postmodern edebiyattaki kullanımlarının irdelendiğini, en önemlisi de dijital medyadaki ve popüler kültürdeki görünümlerinin incelediğini görmekteyiz. Ancak ülkemizde metalepsisle ilgili farkındalığın henüz istenen düzeyde olmadığı bir gerçektir. Gerek klasik gerekse modern Türk edebiyatında örneklerini gördüğümüz metalepsisle ilgili ne yazık ki sistemli çalışmalar henüz yapılmamıştır ve bu bağlamda cevap bekleyen birçok soru bulunmaktadır. Mesela Tanzimat dönemi için şu soruların cevabı aranabilir: Tanzimat dönemi eserlerinde kullanılan metalepsisler genellikle hangi amaca hizmet ediyordu? Yapısal bir işlevi var mıydı? Daha çok bir sahne değişimi stratejisi olarak mı kullanılıyordu? Gerçeklik ilüzyonunu arttırmak için mi yoksa baltalamak için mi kullanılıyordu? Bu eserlerdeki metalepsis kullanımı postmodern edebiyattaki gibi kasıtlı bir amaca mı hizmet ediyordu? Bu gibi dönem odaklı çalışmaların yanısıra genel çalışmalar da yapılabilir. Mesela modern Türk edebiyatında geçmişten günümüze metalepsisin kullanımı ve işlevleri açısından ne gibi değişim ve dönüşümler görülmektedir? Ayrıca metalepsis kullanımı açısından Türk edebiyatının çeşitli dönemlerini ya da Batı edebiyatında metalepsisin geçirdiği dönüşümle Türk edebiyatında geçirdiği dönüşümü mukayese etmek de mümkündür. Acaba günümüz Türk edebiyatında Batı'daki gibi ontolojik metalepsisler mi ön plandadır? Retorik metalepsis, edebiyatımızın hangi döneminde yaygın olarak kullanılmıştır? Bu metalepsislerin kullanımında hangi dönemde hangi işlevler ön plandadır? Bu ve benzeri sorular, konuya ilgi duyan edebiyat araştırmacılarımız tarafından cevaplanmayı beklemektedir.

Kaynaklar

- Acquien, Michèle ve Georges Molinié. (1996). "Métalepse". *Dictionnaire de rhétorique et de poétique*. La Pochothèque, 247-248.
- Bell, Alice ve Jan Alber. (2012). "Ontological Metalepsis and Unnatural Narratology". *Journal of Narrative Theory*. 42.2 Summer, 166-192.
- Cohn, Dorrit. (2012). "Metalepsis and Mise en Abyme". çev. Lewis S. Gleich. *Narrative*, Vol 20, No. 1, 105-114.
- Fludernik, Monika. (1996). *Towards a Natural Narratology*. Routledge.
- Fludernik, Monika. (2003). "Scene Shift, Metalepsis, and the Metaleptic Mode". *Style*, Vol. 37, No. 4, 382-400.
- Fludernik, Monika. (2009). *An Introduction to Narratology*. Routledge.
- Fontanier, Pierre. (1977). "Métalepse". *Les figures du discours*. Champs classiques, 127-128.
- Genette, Gérard. (1980). *Narrative Discourse*. (Çev. Jane E. Lewin). New York: Cornell University Press.
- Genette, Gérard. (2004). *Métalepse: De la figure à la fiction*. Paris: Éditions du Seuil.
- Hanebeck, Julian. (2017). *Understanding Metalepsis: The Hermeneutics of Narrative Transgression*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Jahn, Manfred. (2012). *Anlatibilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*. (Çev. Bahar Dervişcemaloğlu). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kearns, Michael. (1999). *Rhetorical Narratology*. University of Nebraska Press.
- Kukkonen, Karin ve Sonja Klimek (Ed.). (2011). *Metalepsis in Popular Culture*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- McHale, Brian. (1987). *Postmodernist Fiction*. Routledge.
- Meyer-Minnemann Klaus ve Sabine Schlickers. (2010). "La mise en abyme en narratologie". *Narratologies Contemporaines*, John Pier ve Francis Berthelot (Ed.). Paris: Éditions des Archives Contemporaines, 91-108.
- Pier, John ve Jean-Marie Schaeffer (Ed.). (2005). *Métalepses: Entorses au pacte de la représentation*. Paris: Editions de l'École des Hautes Etudes en Sciences Sociales.
- Pier, John. (2008). "Metalepsis". *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. David Herman, Marie-Laure Ryan ve Manfred Jahn (Ed.). Routledge, 303, 304.
- Pier, John. (2009). "Metalepsis". *Handbook of Narratology*. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid ve Jörg Schonert (Ed.). Berlin/New York: Walter de Gruyter, 190-204.
- Pier, John. (2016). "Metalepsis". *The Living Handbook of Narratology*. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, Jan Christoph Meister (Ed.). Hamburg University, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/metalepsis-revised-version-uploaded-13-july-2016> (Son Erişim Tarihi: 10.03.2019).
- Prince, Gerald. (2003). "Metalepsis". *A Dictionary of Narratology*. University of Nebraska Press, 50, 51.
- Ryan, Marie-Laure. (2006). *Avatars of Story*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.